

**І.І.Тюрменко**

*Національний авіаційний університет, м. Київ*

## **УКРАЇНЬСЬКА КУЛЬТУРА У ВИМІРІ ПРАВОСЛАВНОЇ КОНЦЕПЦІЇ МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА**

У статті розглядаються погляди Митрополита Іларіона на взаємозв'язок церкви-культури-мови та аналізується втілення його ідей у практику релігійно-церковного життя Канади.

Ключові слова: Митрополит Іларіон (І. Огієнко), церква-мова-культура, мовна політика Української православної церкви в Канаді, “Товариство Волинь”, Інститут Дослідів Волині.

У 2007 р. виповнилося 125 років від дня народження Митрополита Іларіона. Цей рік став ювілейним у повному розумінні слова. Вперше, за всю новітню історію України, річницю від дня народження Івана Огієнка було відзначено на державному рівні. Іван Огієнко – учений, громадський, державний та релігійний діяч, який увійшов в історію світової цивілізації перекладом Біблії українською мовою.

За роки незалежності склався цілий напрямок в науковій літературі, який зветься Огієнкознавство. Він увібрив у себе дослідження з різних галузей гуманітарних знань: історії, мовознавства, славістики, літературознавства, педагогіки, філософії, теології, біографістики, архівознавства тощо. Підбиваючи підсумки наукового доробку українських учених за 1991-2007 роки не можна не відмітити значну кількість дисертацій та наукових праць про І. Огієнка. Така наукова активність науковців на певному етапі спричинила деякий спад у дослідженнях та створила думку про вичерпність Огієнкової тематики. Однак, як показала Міжнародна науково-практична конференція, що відбулася 6-7 червня 2007 р. на базі факультету психології та соціології Національного авіаційного університету, ще досі залишаються невивченими окремі напрямки та ділянки в Огієнкознавчій тематиці. Це насамперед – релігійно-церковна діяльність Митрополита Іларіона, особливо польсько-канадського періоду; теоретико-богословський та культурологічний аспекти у творчому надбанні І.Огієнка; бракує також праць, у яких Владика Іларіон був би представлений як історик церкви; актуальним залишається дослідження ролі Української Церкви та культури, яку вони відігравали в житті української нації та самого Іларіона; не втратили своєї вартості й погляди Владика на націю-культуротворчу місію Української Православної Церкви.

Слід зазначити, що Іван Огієнко ще з молодих літ визначився як дослідник української культури, якому по-праву належить провідна роль у становленні української культурології як науки. Візитною карткою вченого стала невеличка, але надзвичайно вартісна брошура “Українська культура” (1918 р.), яка розділивши “схему двоєдності” російської та української культур [1], започаткувала створення культурологічної школи. Витримавши гострий удар наукової критики, що розпочалася в пресі після виходу в світ “Української культури”, вчений зумів відстояти право української культури на власний шлях розвитку. Ідеї висунуті ним створювали цілісний образ

національної культури, до формування якого великих зусиль доклала Українська Православна Церква.

І.Огієнко розширив у часовому вимірі межі функціонування української культури, обстоюючи неперервність національного культурного розвитку та його еквівалентність генезису нації. Концептуально учений виходив з того, що українська культура почала формуватися з глибокої давнини, перебуваючи на перехресті багатьох культурних впливів. Однак вона залишилася самостійною та самобутньою з притаманними їй рисами амальгамності, відкритості та місійності. Маючи великі творчі потуги, українська культура визначила напрямки розвитку всього слов'янського сходу, ставши тим культурогеном, що почав формувати творчій потенціал східнослов'янських народів з XII ст., а у XVII-XVIII ст. цей процес набув масовості і потужності.

Особливе місце вчений приділив релігійно-церковному фактору, як провідному чиннику у формуванні національної культури. Ця проблема розглядалася дослідником у деяких аспектах: 1) площині діяльній ролі духовенства та церкви у розбудові та збереженні національних традицій, держави, культури; 2) у богословсько-теоретичному вимірі, щодо дало можливість відтворити ідеологію українського православ'я та визначити особливі риси ментальності народу і його церкви, виявлені у специфіці культурних феноменів. Особливо слід наголосити на досвіді втілення наукових пошуків Митрополита Іларіона у його практичній діяльності.

Різновекторність культуротворчої місії Української Православної Церкви Митрополит Іларіон виклав у ряді своїх праць. Наріжною ідеєю можна вважати тезу дослідника про те, що “Українська Церква як Церква високоосвічена, за довгі віки своєї праці принесла своєму українському народові незмірно велику духовну користь, а саме – створила йому всю його культуру духовну й соціальну, а почасти й матеріальну, і цим сильно повищила добробут свого народу”[2]. Особливо вагомим у творення духовної культури був, на погляд ученого, внесок монастирів. “Це вони, – писав Іларіон, – скромні українські монахи і монашки, Божі бджоли, створили нам усе те, що маємо найкращого в нашій духовній культурі і чим ми пишаємось і тепер” [3].

Митрополит Іларіон визначив ділянки культури, у яких вплив духовенства був найпомітніший. Найперше це – освітня галузь, друкарство, література, наука, музика, малярство, просвітницька діяльність серед народу тощо. Саме Церква залишалась єдиним, “безконкурентним творцем української культури аж до кінця XVIII-го віку” [4], підсумовував учений.

Учений відтворив плеяду українських православних діячів, які протягом часу прилучилися до розвою національної культури. Це – ігуменя Св. Андріївського монастиря княжна Анна Всеволодівна, яка вперше на Русі започаткувала шкільну освіту для дівчат, навчаючи їх не лише письму і грамоті, а ще й ремеслам [5]; першодрукарі й письменники Єлисей Плетинецький, Лаврентій Зизаній, Тарас Земка; засновник вищої шкільної освіти Петро Могила; письменники, полемісти і проповідники, які завжди

вкладали у свої твори “національного українського духа” – Кирил Транквіліон Ставровецький, Лазар Баранович, Іоанікій Галятовський, Інокентій Гізель, Димитрій Туптало, Паїсій Величковський, Арсеній Мацієвич та багато інших [6].

Дослідник обґрунтував тезу про визначальну роль Церкви не лише у розвитку, а у збереженні національної культури, наголошуючи на важливості такої функції Церкви особливо в умовах бездержавного життя. Те, що український народ і створена ним культура вижили, незважаючи на роки пригнічення з боку інших держав, І.Огієнко відносив за рахунок досить сильно розвиненого релігійно-духовного стрижня, що протягом віків запобігав асиміляції та знищенню української культури. Саме Церква відіграла провідну роль у збереженні й плеканні культурної та національно-державної традиції. Вчений доводив, що ця функція Церкви не була втрачена за умов монголо-татарського нашествия та часів середньовіччя, у найтяжчі часи Церква охороняла духовну рівновагу народу та виступала потужною підмогою його національно-культурних і державних сил. “Християнська церква, – підкреслював учений, – ще від часу свого повстання була і є наймогутніший консервант і твердиня” національної культури [7].

У таких своїх творах, як “Проповеди Іоаникія Галятовського южно-руського проповідника XVII-го века” (1913 р.), “Українська культура” (1918), “Історія українського друкарства” (1925), “Наука про рідномовні обов’язки” (1935), “Україна й Візантія. До праджерел Української православної віри й культури” (1954), “Українська Церква за Богдана Хмельницького. 1647-1657” (1955), “Українська Церква за час Руїни” (1956), “Князь Костянтин Острозький і його культурна праця” (1958), “Святий Димитрій Туптало. Його життя і праця” (1960), “Фортеця Православія на Волині. Свята Почаївська Лавра” (1961), “Біблійні студії” (1963), “Релігійність Тараса Шевченка” (1964), “Митрополит мученик Арсеній Мацієвич” (1964), “Дохристиянські вірування українського народу” (1965), “Блискуча зоря в українській духовій культурі Преподобна Анна Всеволодівна (1055–3.XI. 1113)” (1969), “Ідеологія Української церкви” (1973), “Паїсій Величковський. Його життя і праця” (1975) вчений наголошував на патріотизмі українського православного духовенства, яке в умовах бездержавного життя відстоювало споконвічні національно-духовні цінності: виховувало любов до свого народу, до давніх традицій, привілеїв, до православної віри. Власне це і допомагало, вважав учений, зберегти міцні підвалини самобутності українського життя та нескореності національного духу.

Після поразки Української національно-демократичної революції (1917-1920) націо-культуротворча роль Церкви, на тверде переконання І.Огієнка, не лише не зменшувалася, а навпаки, зростала. Завдання Церкви полягало насамперед у збереженні та плеканні рідної мови: “Мова-культура-Церква” – таку аксіому, такий закон триєдності обґрунтував учений у 1935 р., вважаючи мову підґрунтям розвитку культури та існування самої Церкви.

“Хочеш міцно будувати Церкву, будуй водночас рідну мову й національну культуру. Бо ж Церква без них на піску збудована: перша повинь забере її” [8].

Таке розуміння ролі мови в житті будь-якої нації базувалось на основах християнського вчення про те, що сам Христос проповідував рідною йому арамейською мовою, а по вознесенні Своїм послав Духа Святого на Апостолів, який навчив їх різних мов, щоб до кожного народу несли Вони слово Боже рідною мовою. Апостол Павло у 1-му Листі до Коринтян також з’ясував важливе значення рідної мови для Церкви. Власне таку політику проводила Церква аж до XVI ст., коли вона творила мову, а мова Церкви була мовою літератури [9]. Помилковим для Церкви стало “законсервування мови”, що призвело до творення мови поза Церквою, а відтак – і до послаблення її позицій серед вірних. Митрополит Іларіон аргументовано доводив, що плекання й творення рідної мови Церквою не суперечить природі християнства оскільки “[...] способи його поширення поміж людей – виключно національні”. Церква пристосовується до національної культури народу, “творячи відповідні обряди й практики; а що найважливіша підвалина кожної духовної культури – то рідна мова, тому Церква сильно зливається з мовою. Зв’язок між обрядом і рідною мовою надзвичайно глибокий та міцний, через що й постають національні Церкви: Церква українська, російська, болгарська й т. ін.”, – вважав учений. Тому культ та обряди Християнства “скрізь національні, скрізь найміцніше спаровані з рідною мовою народу, – писав Іларіон. Без цього Християнство було б малозрозумілим широким народним масам. Ось через що маємо, скажімо ми, українці, навіть свої власні образи, малюючи Святих в українським убранні: національну форму глибше сприймає наша душа й наш розум”, – зазначав дослідник [10].

Мова, за твердим переконанням Митрополита Іларіона, є ядром культури, тим символічно-знаковим кодом, який визначає її сутність, її характер та особливості. Таке розуміння впливало із аналізу історичного досвіду, пройденого недержавними народами, які змогли зберегти себе як націю. Дуже часто учений застосовував компаративний метод, щоб віднайти “історичні рецепти” для запобігання асиміляції українців в умовах бездержавного життя. Звертання до історичної долі єврейського народу допомогло йому встановити шляхи подолання кризових явищ в українській культурі за умов, коли національна культура слугувала лише “за етнографічний матеріал” для формування культур державних народів. Ці шляхи знаходились поза прямою залежністю типу культури від суспільного чинника. Вчений доводив, що збереження народу як нації обумовлено перш за все духовним фактором, в якому мові належить визначальна роль. “Гине мова – гине нація”, а з нею й культура – такий закон соціокультурного життя обстоював Іларіон.

Не можна не погодитися з Митрополитом Іларіоном в тому сенсі, що саме мова є віддзеркаленням душі народу, його вікової історії та культури. Іларіон не обмежував діяльність Церкви лише відправленням релігійно-духовних потреб віруючих, а розширював її значення до вирішення

національно-культурних задач, відповідно до яких плекання рідної мови мало б стати каноном, “каноном міцним і найсвятішим”, – писав Іларіон. “У народів державних, зазначав дослідник, – літературну мову береже й творить не тільки закон, але й ціле живе життя: церква, преса, школа, уряди, театр, кіна, радіо і т.ін.; навпаки у народу недержавного літературна мова зростає дуже нерівно й дуже поволі, – головню в залежності від національної свідомості й карності його інтелігенції, його церкви, преси”. Власне Іларіон стояв на тому, що Церква несе відповідальність “за мовне винародовлення народу” [11].

У невеличкій брошурі “Наука про рідномовні обов’язки” (1935) І.Огієнко розглянув основні заходи Церкви у справі збереження та розвитку рідної мови, а відтак – нації і культури. Рідномовні заповіді І.Огієнка можна поділити на декілька основних положень: 1) відправляти Богослужіння тільки живою мовою. “Пам’ятаймо: – писав дослідник, – хто міцний у мові, той міцний і в батьківській вірі”; 2) “церковні проповіді треба виголошувати тільки рідною мовою вірних, бо тільки вона найглибше промовляє до душі слухачів [...]. Рідна мова – шлях до Бога”; 3) всі церковні Богослужбові видання, особливо Св. Письма, Богослужбових книг, підручників з релігії мають видаватися добірною літературною мовою. “Церква має пильно дбати, щоб усе, що виходить від Неї було писане зразковою літературною мовою”; 4) Церква недержавного народу мусить свідомо взяти на себе й обов’язки рідномовного виховання вірних, бо ж хто не міцний у рідній мові, той не міцний і в вірі батьків своїх” [12].

Здійснення рідномовної політики І.Огієнко покладав на духовенство. Він пред’являв надзвичайно великі вимоги до особистості священнослужителя. На його думку, авторитет духовенства, як опікуна та вихователя “душі народу” мав триматися на високому рівні його освіченості, що найперше виявлялося у вживанні добірної літературної мови не лише у Богослужіннях, проповідях, але й у родинному колі. “Власним прикладом” духовенство має впливати на вірних, особливо слідкуючи за тим, щоб у його парафії не було жодної дитини, яка б не знала рідної мови. Найкращим заохоченням до вивчення рідної мови, на думку І.Огієнка, міг би стати “Гурток плекання рідної мови”, який повинен функціонувати у кожній парафії. Саме такий гурток, на тверде переконання ученого, має стати “могучим двигуном розвитку” мови [13].

Рідномовна політика, розроблена І.Огієнком, стала тим дороговказом, якому він слідував протягом всього часу служіння народу і Українській Православній Церкві: спочатку у Холмсько-Підляській єпархії, а потім – в Українській Православній Церкві в Канаді (далі – УПЦК) .

Власне в Канаді релігійно-і націокультуротворча діяльність Митрополита Іларіона знайшла своє логічне продовження. Про це красномовно свідчать документи з фонду Митрополита Іларіона, що містяться в архіві Української Православної Церкви в Канаді (далі – АУПЦК), вивчити які стало можливим завдяки сприянню та підтримці Голови

Президії Консисторії УПЦК о. Богдана Гладьо та архіваріуса АУПЦК – Володимира Сеньчука, за що складаю їм велику подяку.

Дійсно, англomовне оточення і культурна традиція, які сформувалися на той час в Канаді, вимагали від новоприбулих українських емігрантів швидкого пристосування до нових умов. Щоб вижити, потрібно було мати роботу, здобути професію, а відтак, – без знання англійської мови влитися в канадське суспільство було майже неможливим. Це створювало об'єктивні умови для прискореної асиміляції українців, зміщуючи їхні культурні пріоритети на другий план. Тому більшість новоприбулих українців в Канаді відчували себе лише емігрантами, які ще мали віднайти своє місце в поки що чужому для них світі. Те, що повоєнна українська еміграція змогла не лише вижити, а й зберегти національну культуру, мову, традиції велика заслуга належить УПЦК і зокрема, митрополиту Іларіону.

Прибувши до Канади у 1947 р. на запрошення громади Св. Покрови, Митр. Іларіон відразу включив широку націокультурну програму в діяльність Церкви. Вже у 1948 р. Український народний університет в Канаді, що діяв при українському православному Митрополитарному Соборі, організував у Вінніпезі вищі освітні курси українознавства, ректором яких було призначено Іларіона. Перший набір слухачів проводився з 1 липня по 15 серпня 1948 р. Впродовж шести тижнів з понеділка по п'ятницю з “6.30 до 9.50” вечора на них здійснювалась широка освітньо-культурна програма. Сам Іларіон викладав українську мову та українську культуру. У матеріалах фонду Митрополита Іларіона в АУПЦК зберігаються власноручні нотатки до лекції з “Історії української культури” та оцінки, виставлені Іларіоном 13 серпня 1948 р. слухачам його курсу. У своїх зверненнях до українського громадянства Канади та Америки Владика просив патріотичну українську громаду відкривати такі курси по інших містах, обіцяючи допомогу у їхній організації [14]. Багато дітей з українських родин пройшли таку школу національної освіти. Про значення курсів українознавства для подальшого вибору професії пригадував архіваріус АУПЦК В.Сеньчук.

Після обрання у 1951 р. Іларіона Митрополитом УПЦК його вплив на запровадження рідномовної політики, збереження та розвиток української культури в Канаді значно посилювався. Перш за все потрібно було зберегти українську мову, національні звичаї, та врешті-решт націю, що у свою чергу вимагало розгортання системи українознавчої освіти. Функціонування українських рідних шкіл, на думку Іларіона, мало б зменшити асиміляційні впливи на українську людину. 28 вересня 1956 р. Митрополит Іларіон звернувся до всіх православних парафій УПЦК із закликом створити при всіх громадах українські школи, з тим, що б не було “ні однієї громади, де б діти не мали можливості вчитися української мови” [15].

Для координації зусиль при Консисторії УПЦК діяла Головна Рада Української Школи та регіональні Ради Української Школи у Східній, Середній та Західній Єпархіях УПЦК. Зокрема, Східня Рада Української школи була заснована 15 березня 1959 р. У жовтні 1960 р. утворилася Західна

Рада Української Школи з центром в Едмонтоні. Почесним Головою Ради було обрано Владика Андрія, а головою – Яра Славутича.

Українські школи, курси українознавства, семінари для учителів дуже швидко почали поширюватись у парафіях, що активізувало національне життя української громади та згуртувало свідоме учительство. У своєму посланні до з'їзду учителів Східної Канади від 14 вересня 1968 р. Владика підкреслив: “Наша школа робить дуже велику працю, яка ніколи не забудеться в історії українського народу Канади” [16].

В організації українських шкіл було досягнуто значних успіхів. Так, лише при Соборі Св. Покрови у Вінніпезі у 1963 р. була створена цілісна система рідномовного виховання. При Церкві діяла рідна школа, у якій навчалось 208 учнів, тут працював дитячий садочок на 30 дітей. Для молоді, яка закінчила рідну школу, щосуботи проводились денні та вечірні курси українознавства. Тільки 1963 р. силами учнів та учителів рідної школи Святопокровської церковної громади були організовані різні заходи з метою розширення знань молоді про історію та культуру України: це – свято Кирила і Мефодія (свято української книжки), 13 жовтня – свято українського студента; 3 листопада – свято на честь 110-річчя від початку християнської культури, на якому виголошував доповідь Митрополит Іларіон тощо. Рідна школа при Соборі Св. Покрови стала ще й експериментально-навчальним центром з апробації нових читанок для початкових класів, що уявляли собою переклад англomовних видань і застосовувались у публічних школах Манітоби, Саскачевану та інших провінцій [17].

Курс на створення рідних шкіл не припинився і через дискусію, що розпочалася у провінції Манітоба стосовно пропозиції Королівської комісії надати спеціальні гранди з публічних фондів для створення сепаратних шкіл. УПЦК також виробила свою позицію, яка була закріплена рішенням Президії Консистерії від 18 березня 1960 р. Зокрема, у постанові підкреслювалось, що ця “справа для української людності не є реальною, а натомість є реальною і конечно необхідною справа заведення української мови в державних школах”. Оскільки справа з вивченням української мови у державних навчальних закладах зіткнулась з рядом об'єктивних труднощів, українські рідні школи, створені при УПЦК, відіграли величезну роль не лише у збереженні національних цінностей, а у згуртуванні української громади.

Створення рідних шкіл, а більше поширення і вживання у парафіях української мови мало свої перешкоди. Англomовне оточення давалося взнаки. Для визначення стану та вироблення позиції щодо використання української мови у Церкві, священнослужителями Василем Савчуком та Іваном Сирником було проведено соціологічне опитування. Дані дослідження були оголошені на Соборі УПЦК 1960 р. та З'їзді Союзу Українців Самостійників. Зокрема, Василь Савчук та Іван Сирник висловили думку щодо доцільності вироблення однієї позиції Церкви стосовно вживання української мови у Богослужбах і проповідях, у родинному вихованні при спілкуванні із дітьми, особливо наголошуючи на підборі учителів та підготовці підручників для українських шкіл. Іларіон чітко

висловив своє ставлення щодо вживання української мови. У віднайденому нами документі Владика записав: “Мовою шкіл УГПЦК (Українська Греко-Православна Церква в Канаді – І.Т.) є мова тільки українська. А в разі konieczної потреби благословляється вживати в школах і інші мови як педагогічного допоміжного засобу для навчання” [18]. Дійсність була такою, що значна кількість дітей з українських родин була англomовною. Саме для таких дітей створювались окремі класи та програми з вивчення української мови, у яких використовувалась специфічна для таких груп учнівської молоді методика викладання рідної мови.

Бажання зберегти національні цінності, головною з яких є мова, спонукали Владика посилити контроль за діяльністю рідних шкіл та підвищити відповідальність священнослужителів за організацію їхньої роботи. З цією метою Митрополит Іларіон ввів до обов’язкових річних звітів священнослужителів питання, що торкалися стану рідних шкіл та здійснення рідномовної політики у парафіях. Священнослужителі мали дати відповіді на наступні запитання: “Чи була організована школа при парафії; хто вчить дітей; яка кількість дітей ходить до школи” де приміщення; чи є проблема з українською мовою у громаді, чи багато молоді, яка не володіє українською мовою” тощо. Митрополит Іларіон уважно знайомився зі звітами духовенства, відповідав священникам, висловлюючи свої міркування або даючи поради. Показовим у цьому контексті є лист Владика Іларіона від 2 лютого 1960 р. до о. Петра Зубицького. Подякувавши о. Петру за сумлінну працю, Іларіон підкреслював, що українці знаходяться серед чужих впливів. “І треба багато терпіння, щоб наша Церква (УПЦК – І.Т.) була чисто православною. Це ж усе залежить найперше від нас, Духovenства, від нашої праці, від нашого терпіння! [19].

Сам Іларіон не лише своїм пастирським словом захищав українське слово, а й активно плекав національно-культурне життя. Великого значення мала видавнича діяльність, яку він продовжив у Канаді. Владика видавав журнали “Наша культура”, “Віра і культура”, “Слово істини”, які відіграли велику роль у національно-культурному та мовному вихованні української громади. Іларіон відгукувався на різні творчі починання та підтримував українську спільноту у її прагненні розвивати національну культуру.

Окремою сторінкою культуротворчої діяльності Митрополита Іларіона стала його тісна співпраця з Товариством “Волинь” та Інститутом Дослідів Волині (далі – ІДВ). Тісні контакти між Товариством “Волинь”, ІДВ та Митрополитом зав’язалися з 1952 р., коли виготовлення Образу Почаївської Божої Матері для Катедри Св. Тройці вимагало об’єднання зусиль Церкви і громадськості. Пізніше, у 1954 р. до Митрополита Іларіона звернулися тодішній голова ІДВ А. Шумовський та секретар М. Бойко з пропозицією написати розвідку про історію церковного життя на Волині, а з нагоди посвячення Образу Почаївської Божої Матері видати “книжечку про Почаївську Лавру”. Власне, це і дало потужний імпульс для подальшої співпраці.



Видання книжки про Почаївську Лавру було заплановано на 1955 р. обсягом 64-93 сторінок. Однак друк книжки затримувався. “В [...] несприятливих умовах ми почали видавати книжку “Свята Почаївська Лавра”, – пригадував І.Онуфрійчук – Голова Товариства Волинь. Мало було тоді тих, що бажали нам допомогти у праці, але було багато тих, що стояли від цієї праці осторонь. Були й такі, що намагалися нам пошкодити. Але все це проминуло й залишилося за нами. І помимо того всього, доля була ласкава до нас, Бог допоміг нам перемогти всякі труднощі”. Декілька років напруженої праці було витрачено на видання церковно-історичної монографії Митрополита Іларіона “Фортеця православ’я на Волині: Свята Почаївська Лавра”. Книга побачила світ 1961 р. в обсязі 400 стор.

Розгортання проекту з видання праць Митрополита Іларіона спричинило створення при Товаристві “Волинь” спеціального Видавничого фонду, яким опікувався сам Владика. Однак погіршення стану здоров’я вже немолодого Митрополита спонукало його передати повноваження з видання його праць Видавничому Комітету при Товаристві “Волинь”. Це було оформлено рядом важливих документів, які надавали виключне видавниче право Товариству “Волинь” та його окремим членам. Так, своїми листами до Товариства “Волинь” від 10 жовтня 1966 р. та 26-го червня 1967 р., Владика Іларіон благословляв “Агр. Іллю Онуфрійчука, адв. Сергія Радчука, Ред. М. Подворняка та п. Івана Павлюка та І.Похильчука зайнятися опікою [...] Фонду при Товаристві “Волинь” та розпоряджатися фондом видань [20]. Співпраця Митрополита Іларіона з Товариством “Волинь” активізувала наукову діяльність українських учених. За півстоліття творчої праці було видано понад 70 різних досліджень, з яких 23 – праці Митрополита Іларіона.

У своєму виступі в Едмонтоні 26 листопада 1964 р. Владика наголошував на зростанні національної свідомості, що стало результатом активної участі української громади у плеканні національної культури. “В Канаді, підкреслював Іларіон, ми працюємо, щоб створити свою українську етнічну групу, – групу свідому, сильну, велику. У кожній нації є 3 ознаки, що її творять: Церква, мова, рідні звичаї [...] Як буде сильна Православна Церква – буде сильна Українська нація” [21]. Власне таку позицію Владика сповідував і втілював у життя. Слово поєднане з ділом стало символом його віри та сенсом його буття.

#### Список використаної літератури та джерел:

1. Див.: Дзюба І. Між культурою і політикою /Національний університет “Києво-Могилянська академія”, Центр європейських гуманітарних досліджень.– К.: Сфера, 1998.– С.21.
2. Іларіон Митр. Ідеологія Української Церкви// Мої проповіді. – Вінніпег-Канада: Накладом Товариства “Волинь”, 1973.– С. 51-52.
3. Іларіон Митр. Блискуча зоря в українській духовій культурі. Преподобна Анна Всеволодівна (1055–3.XI.1113).– Вінніпег: Видання “Союзу українок Канади”, 1969.– с. 7
4. Іларіон Митр. Ідеологія Української церкви // Мої проповіді.– С. 52.

5. Іларіон Митр. Блискуча зоря в українській духовій культурі. – С. 31, 43.
6. Іларіон Митр. Українська Церква за час Руїни (1657-1687). – Вінніпег: Українське Наукове Православне Богословське Товариство, 1956, с. 307.
7. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. – Львів: Українська Академія друкарства; видавництво “Фенікс” при сприянні фонду “Відродження”. – С. 23.
8. Вітання Івана Огієнка Їх Ексцеленції Високопресвященійшому Кир Андрееві гр. Шептицькому// Архів УПЦК. – Фонд Митрополита Іларіона, кор. 17, б/н.
9. Іларіон Митр. Духовенство і рідна мова //Мої проповіді, с. 139.
10. Див.: Іларіон Митр. Духовенство і рідна мова, с. 140-141.
11. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки, с. 23, 25.
12. Там само.
13. Іларіон Митр. Духовенство і рідна мова //Мої проповіді, с. 143; Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки, с. 24.
14. Архів Української Православної Церкви в Канаді. – Фонд Митрополита Іларіона, коробка 26, папка “Курси українознавства”.
15. Архів Української Православної Церкви в Канаді. – Фонд Митрополита Іларіона, коробка 26, папка “Українські (рідні) школи”.
16. Архів Української Православної Церкви в Канаді. – Фонд Митрополита Іларіона, коробка 21, папка “Рада української школи на Східній Канаді”.
17. Архів Української Православної Церкви в Канаді. – Фонд Митрополита Іларіона, коробка 22, папка “Протоколи нарад Консисторії. 27 грудня 1960 р.”
18. Архів Української Православної Церкви в Канаді. – Фонд Митрополита Іларіона, коробка 21, папка без назви.
19. Архів Української Православної Церкви в Канаді. – Фонд Митрополита Іларіона, коробка 27, папка “Річні звіти священників за 1959-1960 рр.”
20. Лист митрополита Іларіона до Видавничого Комітету” при Товаристві “Волинь” від 10-го жовтня 1966 р. // З особового архіву Н. Шаварської; Лист Митрополита Іларіона до “Видавничого Комітету” при Товаристві “Волинь” від 26-го червня 1967 р. // З особового архіву Н.Шаварської та С.Ярмуся.
21. Архів Української Православної Церкви в Канаді. – Фонд Митрополита Іларіона, коробка 21, папка “Святочні послання”.

The article provides the review of Metropolitan Ilarion's views on interrelation of the church, culture and language. It analyses the implementation of his ideas into practice of religious life and church in Canada.

Key words: Metropolitan Ilarion (I. Ohienko), church, language, culture, language policy of the Ukrainian Orthodox Church in Canada, Association Volyn, Institute of Research of Volyn.

Ірина Тюрменко – док. іст. наук, проф. кафедра політології та соціальних технологій  
Національний авіаційний університет